

LA CULTURA JUVENIL I LES BANDES DE CARRER

Laura Porzio

Introducció¹

En els primers intents per estudiar els joves, l'adolescència s'entenia com una etapa biològica que es caracteritzava per la transformació d'elements purament fisiològics i naturals de la pubertat en elements també mentals i culturals de l'adultesa. Segons Stanley Hall, psicòleg nord-americà de principis del segle XX, l'adolescència era un moment de transició necessari durant el qual els individus es preparaven per entrar oficialment i amb plenitud a l'edat adulta. Durant aquest procés els nens i les nenes vivien una tempesta emocional inevitable causada per les transformacions corporals que els tornarien éssers reproductius. Finalment, l'adolescència era una fase del desenvolupament humà inevitable, pel que fa a la fase només biològica, però que mancava d'importància pel que fa a la fase transitòria (Hall 1904). Aquestes idees van tenir una gran influència en les dècades següents on s'alimentava la idea de la joventut com a etapa de crisi. A principis de segle se situa la interessant aportació etnogràfica de Margaret Mead sobre l'adolescència a Samoa (1928), que introdueix les variables culturals en les idees i interpretacions sobre la joventut. L'antropòloga rebutja la visió universalista i etnocèntrica de Hall i afirma que l'adolescència com a etapa de crisi no es desenvolupa en totes les societats i que,

¹ Aquesta introducció se centra en el capítol 2 de la meua tesi doctoral inèdita i en els materials bibliogràfics analitzats en el marc de la recerca *Las Culturas Juveniles en España (1960-2003)*, finançada pel Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales (2003-2004), IP: Carles Feixa. Aquest article no pretén ser un estat de la qüestió exhaustiu, sinó més aviat un recorregut conceptual per les principals teories i models analítics principals que conformen els Estudis de Joventut des dels principis de la disciplina fins avui.

per exemple, a Samoa es viu com un procés d'aprenentatge d'idees i tècniques serè i harmònic (Mead 1985). Encara que, com hem vist, des de principis del segle passat es comença a plantejar l'existència de la joventut com a classe d'edat, cal esperar la segona postguerra per poder parlar realment de la irrupció dels joves com a actors socials en les esferes de la vida pública i, per tant, com a subjectes susceptibles d'estudis per part de les ciències socials.

The social and political of Youth Cultures is not easy to asses: though their visibility has been consistently high. 'Youth' appeared as an emergent category in post-war Britain, one of the most striking and visible manifestations of social change in the period (...). Above all, 'Youth' played an important role as a cornerstone in the construction of understandings, interpretations and quasi-explanations *about* the period (Clark et al 2006:3).

Cinc són els factors de canvi en la societat que afavoreixen l'aparició de les cultures juvenils (Feixa 1998). Per començar, el *Welfare State* i les polítiques que se'n deriven doten les famílies de classe mitjana i de classe treballadora amb més recursos econòmics. Aquest element afavoreix l'estada prolongada de més noies i nois en el sistema educatiu, ja que no cal que deixin de banda aviat els estudis per contribuir en l'economia familiar. El tercer element, vinculat i relatiu als dos anteriors, és la idea de temps de lleure, d'oci i el naixement de la paga setmanal: els fills deixen de donar diners als pares i comencen a rebre'n per consumir. Aquest consum orientat al sector juvenil fomenta la creació d'un mercat directament pensat i dirigit als joves (*teenage market*). Finalment, el desenvolupament d'elements culturals característics d'aquest nou sector social fa que els seus actors protagonistes comencin a tenir referents culturals i models a imitar fora del context familiar: l'autoritat patriarcal es posa en dubte per primera vegada.

Aquest paper protagonista que sembla adquirir el jovent passa per processos de construcció social diferents i paradoxals; amb una d'aquestes visions s'idealitza la joventut com a etapa vital utòpica, ja que es troba lliure de compromisos i responsabilitats i es pensa en els joves com a conformistes, dòcils i passius políticament. Aquestes idees afavoreixen el naixement del concepte de cultura juvenil universal, homogènia i poc significativa perquè es fonamenta en l'acció de consumir buida de qualsevol significat simbòlic i cultural. Talcott Parsons explica l'existència de la cultura juvenil per la funcionalitat que tenia respecte al manteniment de l'ordre social, i parla d'una cultura homogènia i interclassista, que tenia la característica principal de poder consumir sense produir (Parsons 1942). Aquest corrent sociològic estructural-funcionalista se centra en els estudis del jovent que, gràcies al poder adquisitiu de les seves xarxes familiars,

construeix i representa les seves identitats principalment a l'escola i en el temps de lleure. Tot i que durant les dècades dels 60 i 70 la joventut de l'Estat espanyol vivia una situació sociocultural i econòmica diferent d'altres contextos europeus per l'especificitat de la seva situació política, aquest corrent teòric influència també les primeres aportacions acadèmiques peninsulars sobre els grups juvenils, que generen reflexions que a vegades intenten anar més enllà de la definició parsoniana de cultura juvenil.

En efecto, el ciudadano común, en su actividad de consumo de bienes, no solo no ejercita al máximo su capacidad de razonamiento y reflexión, sino que queda muy por debajo de sus posibilidades: más que deliberativo, es rutinario; más que crítico, es acomodaticio; más que hombre con personalidad propia, es de carácter mimético (..) Esta circunstancia sólo puede ir en detrimento, que no en fomento, de la libertad del hombre de la calle. (Castillo 1968: 8).

Aquest article, publicat per la *Revista del Instituto de la Juventud* de Madrid el 1968, és un exemple força il·lustratiu que respon a l'interès i, al mateix temps, a la preocupació que durant aquelles dècades el món acadèmic reservava als canvis generats per la societat de consum sobre les estructures de la vida quotidiana i de les relacions interpersonals. La part més interessant de l'article reflexiona sobre la relació entre el consum i el jovent ja que també aquests últims estan subjectes a les mateixes pressions de la societat de consum, que en el seu sector juvenil es tradueix en el camp de l'oci, de les estètiques i de la música; els joves aconseguen però, mantenir més autonomia pel que fa als valors proposats de la societat de consum (Castillo 1968: 9). Aquesta joventut, que per primera vegada es distingia de les altres generacions mitjançant estètiques i pràctiques quotidianes “son portadoras de un fermento de cambio social, (...) su acostumbrada rebeldía contra los mayores les coloca en una situación privilegiada para no aceptar mecánicamente el *statu quo*, sea del signo que sea.” (Castillo 1968: 14). S'introdueix la idea que els joves no són consumidors passius i que busquen maneres de rebel·lar-se contra les imatges dominants de la societat de consum. Ara, aquesta visió romàntica del jove lluitador s'enreda sovint amb una idea de la rebel·lió buida de contingut i sense sentit, que genera actituds desviades i desviantes.

L'Escola de Chicago, que va impulsar el naixement i desenvolupament de l'antropologia urbana a partir de les primeres dècades del segle XX, va dedicar els seus esforços a desxifrar el fenomen de les *street gangs*. La idea principal a partir de la qual es guiaven aquestes investigacions era que la societat havia de ser reformada mitjançant la destrucció de les patologies que minaven la seva organització i perpetuació, i una d'aquestes patologies eren les bandes juvenils. Un dels primers treballs on emergeix l'orientació normativa i, encara que de manera molt dèbil, l'intent de sistematitzar l'observació empírica de

l'objecte d'estudi com a possibilitat metodològica, és *The Gang. A Study of 1313 gangs of Chicago* de Frederick Thrasher, que investiga la relació de les bandes amb la delinqüència (Thrasher 1926). El 1943, William Foote Whyte publica *Street Corner Society*, que presenta la característica innovadora de centrar-se en l'estudi d'un grup reduït, és a dir, substituir la mirada macro dels seus predecessors per una investigació dedicada a dos grups específics. Aquestes aportacions acadèmiques orienten les primeres aproximacions conceptuals a la idea de banda juvenil. Les bandes esdevenien del procés d'urbanització dels Estats Units, naixien i estaven vinculades a un territori específic tant pel que feia a les pràctiques com als seus significats. Eren força cohesionades i masculines i calia pensar en elles com sorgides d'un procés de recuperació màgica de la identitat ètnica primigènica per part de les segones i terceres generacions de migrants (Feixa, Porzio i Recio 2006).

Recuperant altres números de la *Revista del Instituto de la Juventud* de les dècades dels 70, trobem un article de Carlos Izquierdo on se sintetitza aquesta conceptualització bicèfala entre la cultura juvenil com a valor positiu, homogeni i interclassista i les bandes de carrer, desviades i patològiques en els seus patrons de comportament. L'article és una anàlisi dedicada a discernir fins a quin punt els canvis socioeconòmics que la societat espanyola estava vivint durant els anys setanta influenciaven en la joventut. La tesi central de l'assaig és que el jovent dels setanta vivia el passatge entre un món que s'estava consumint i un altre que estava a punt de començar. Per tant, la joventut podia ser pensada com un pont entre dues cosmovisions distintes i podia arribar a configurar-se com a grup de pressió pel procés de canvi social (Izquierdo 1975). Tanmateix, no totes les formes de creativitat juvenil eren considerades rebel·lia positiva: els *hippies*, la droga i el sexe, d'una banda, i el gamberrisme de les bandes de carrer eren, per exemple, formes de falsa rebel·lia (Izquierdo 1975).

Per acabar aquest primer apartat, és interessant recuperar una etnografia que sovint no apareix citada en els estats de la qüestió sobre joventut. Durant els anys seixanta un antropòleg francès alumne de Lévi-Strauss decideix aplicar els conceptes i l'anàlisi estructuralista a grups d'individus que pertanyen al propi context social i proposa realitzar una etnografia sobre algunes bandes de joves presents en els suburbis de París (Monod 2002). L'estudi se centra en una banda de joves que havien sigut *blousons noirs*² en el passat i que, durant el desenvolupament del treball de camp, estaven vivint una fase de transformació de l'estil i les pràctiques de *golfos* a *esnobs*, a causa també de les influèn-

2 Jaqueta de pell negra. Aquest estil juvenil s'inspirava en els patrons nord-americans dels anys cinquanta que es difonien mitjançant el cinema, com ara les pel·lícules de James Dean o Marlon Brando, i la indústria musical amb Elvis Presley.

cies d'altres moviments juvenils més recents com els beatniks³. L'objectiu principal de la recerca era dur a terme una anàlisi estructural de l'estil de vida dins de la banda i del seu sistema simbòlic, tot adaptant el mètode de Levi-Strauss per comprendre les tribus dels indígenes americans.

Cal subratllar com Monod, sense tenir-ne consciència, introdueix conceptes innovadors pels estudis de joventut com ara la idea d'estil, que serà central en les aportacions de l'anomenada Escola de Birmingham.

El estilo *blouson noir* era una totalidad cuyos diversos elementos estaban fuertemente integrados. (...). Es indudable que actuó un doble mecanismo de identificación: identificación individual de los jóvenes que veían por primera vez a Marlon Brando en el cine; seguidamente, identificación colectiva de los jóvenes que se reconocían mutuamente a través de su admiración hacia aquél, apenas mayor que ellos, que había sabido expresar antes que ellos su indefinible inquietud (...). La primera época fue de asimilación pasiva; la segunda época, por el contrario, fue activa y expresiva. (Monod 2002: 121)

Les subcultures i les contracultures

L'Anglaterra dels anys seixanta és l'escenari emergent on neix, creix i s'arrela el fenomen de les subcultures i de les contracultures juvenils, que apareixen primer a Londres i després a la resta de l'illa. Aquest fervor cultural és important per situar l'evolució dels estudis culturals en general i dels estudis de joventut en particular. És a dir, la transformació de la realitat i el naixement i arrelament de nous fenòmens socials influeix i fins i tot determina el naixement i l'arrelament de noves disciplines o enfocaments d'estudis.

Stuart Hall, que en aquell moment dirigia el Centre for the Contemporary Cultural Studies (CCCS) de Birmingham, impulsa una sèrie d'estudis sobre el que ell anomena els estils juvenils espectaculars britànics, on reuneix investigadors provinents de diferents disciplines acadèmiques. Un dels elements més interessants a destacar, de fet, va ser la capacitat de crear un equip de treball heterogeni quant a plantejaments i marcs teòrics. Anaven des del materialisme històric marxista i l'estructuralisme, fins a la crítica literària, passant per les lectures semiològiques dels textos i, finalment, mirades més culturalistes i interpretatives. El centre promou la publicació a la seva revista de tota una sèrie de

³ Estil juvenil que neix i es desenvolupa en el marc del mainstream a Anglaterra els anys seixanta sobre la base de la música beat i d'una vestimenta seixantera inspirada en els Beatles, entre altres grups per exemple.

monografies per difondre els resultats de recerques empíriques, a través del format del *working papers*. Les idees més innovadores des d'un punt de vista teòric però encara més metodològic eren: observar les identitats juvenils com un fenomen cultural amb estatus propi i deixar de banda les macro categories a favor dels estudis de grups reduïts. Introduir la metodologia d'investigació qualitativa en l'estudi de les cultures juvenils i començar a considerar el treball de camp com l'aproximació privilegiada al camp. A més a més, donar prioritat als valors estructurals com la classe social, el gènere i l'origen ètnic. Finalment, pensar en les pràctiques culturals d'aquests grups com a mirall des d'on pensar i reflexionar sobre el canvis socials que afectaven, en aquell moment i en aquell context, el conjunt de la societat contemporània.

Phil Cohen, a l'article "Subcultural conflict and Working Class Community" publicat al *Working Papers in Cultural Studies* de 1972, explica les raons que van impulsar el naixement dels *skinheads* i dels *mods* com a resposta ideològica a les transformacions patides per la cultura parental durant i després del creixement econòmic dels seixanta. La classe social esdevé un dels elements estructurals centrals per explicar el naixement i desenvolupament de les subcultures juvenils obreres i de les contracultures, que tenien el seu focus d'origen en el món universitari i estudiantil de classe mitjana. A la col·lecció d'assajos *Resistance through rituals*, editada per primera vegada per Stuart Hall i Tony Jefferson el 1975, treballen el concepte de resistència simbòlica. Les subcultures juvenils, amb els seus estils i pràctiques culturals, generaven processos de resistència a la cultura dominant i minaven així el consens generalitzat (Hall, Jefferson 1976). No hi ha dubte de la influència en els seus plantejaments de la tradició crítica de caràcter marxista i del concepte d'hegemonia gramsciana. Dick Hebdige, a *Subculture. The Meaning of Style*, introdueix un concepte fonamental per a l'estudi de les cultures juvenils que és el d'"estil". La noció d'estil és la tesi central que utilitza l'autor per desxifrar el significat d'una subcultura, a través de tres temàtiques principals que són: la condició i el sentit de la rebel·lió, la idea d'estil com a exemple de rebuig i l'elevació a la categoria d'art de les ruptures dels codis de la cultura dominant (Hebdige 1979). La construcció de l'estil segons Hebdige passa per un procés de qualificació simbòlica dels objectes, és a dir, un consum orientat a canviar el sentit d'una samarreta, per exemple, perquè es tornin indicadors de la seva identitat col·lectiva. L'objecte en sí, aleshores, no té un significat específic per al grup fins que el grup mateix el tria i el transforma en un símbol identificador. Hebdige utilitza el concepte de *bricolage* per explicar la manera en què els estils juvenils espectaculars neixen i agafen substància quan els propis membres creen i reproduïxen una xarxa significant entre marcadors culturals com ara les vestimentes del cos, les músiques, les pràctiques lúdiques, etc.

Un altre treball representatiu dels *Cultural Studies* és *Folks Devils and Moral Panics* (1972) de Stanley Cohen, centrat en els processos d'estigmatització i demonització de les cultures juvenils per obra de diferents agents socials, entre els quals destaquen els mitjans de comunicació. Cohen introdueix el concepte, o més aviat la idea, de pànic moral que avui dia encara és central en els debats d'algunes i alguns investigadors sobre la construcció social dels imaginaris. (1972).

Paul Willis és una figura important i representativa dins del CCCS, especialment pel que fa a l'aposta pel mètode etnogràfic com a aposta metodològica. A *Learning to Labour* demostra com els joves obrers, per la seva condició de classe, construeixen el seu futur dins dels camins marcats i prefigurats que els ofereix la seva situació estructural, és a dir, acaben perdent interès pels estudis i entren en el mercat laboral dels oficis (1977). La seva mirada qualitativa se centra després en els *motards*, com a subcultura, i en els *hippys*, com a contracultura, i porta a terme dues etnografies que tenien l'objectiu d'entendre les seves pràctiques com a creacions culturals amb legitimitat i valor propi (1978). Deu anys més tard, Willis orienta la seva mirada des dels grups al fenomen del consum cultural i a les polítiques que se'n deriven. A *Moving Culture* (1990), que és una reelaboració i/o versió menys teòrica de l'obra *Common Culture* (1990) es dedica a pensar en els sentits íntims i personals que tenen les representacions culturals dels joves i del pes que aquestes mateixes haurien de tenir per orientar les polítiques públiques. En línies generals Willis defensa la idea que les representacions i pràctiques culturals quotidianes dels joves, portades a terme durant el temps de lleure, però també durant altres àmbits de les seves vides, són creatives i força simbòliques i tenen unes implicacions importants dins dels seus recorreguts biogràfics.

Mentrestant, l'Estat espanyol vivia la transició cap a la democràcia i l'efervescència cultural juvenil començava a expressar-se a través de la *movida madrileña* a través d'una recreació autòctona del moviment *punk* d'origen anglès i d'altres cultures juvenils que començaven a protagonitzar els discursos i els imaginaris de la societat dels vuitanta. A l'article "La contracultura" (Díez del Rio 1982) publicat a la *Revista de Estudio de Juventud* de Madrid, trobem un article dedicat a l'estil de vida juvenil *pasota*, paraula amb la qual durant els anys vuitanta s'etiquetava la joventut en detriment dels seus valors. Als anys vuitanta la joventut era analitzada gairebé sempre com a sector social homogeni i mitjançant una metodologia quantitativa, i les anàlisis se centraven a remarcar el desinterès generalitzat pels problemes socials i de la pèrdua de qualsevol esperit revolucionari, que segons els analistes havia marcat les generacions precedents (Feixa, Porzio 2004). Isaías Díez del Rio (1982), en canvi, proposa una anàlisi de l'estil de vida de la joventut dels vuitanta, i se centra en el cas dels *pasotas* com un moviment contracultural que respon a les contradiccions generades en el sí de la societat. Díez del

Rio interpreta la pèrdua d'interès per la militància política i la lluita social de la cultura juvenil majoritària de la seva època, com el fruit de les contradiccions de la societat mateixa. A Catalunya, el primer antropòleg que va ocupar-se del tema de les subcultures va ser Oriol Romaní amb la recerca de la seva tesi doctoral (1982) i en altres treballs que va dur a terme després. A través de la reconstrucció històrico-cultural del consum d'haixix, relata el naixement de diferents subcultures juvenils a Catalunya a partir dels anys 60. Un dels elements a destacar més interessants en aquest context és que Romaní relata l'emergència del fenomen de les subcultures i contracultures juvenils autòctones i demostra que, malgrat l'aïllament del país, sí que eren permeables a les influències dels models internacionals, encara que sempre s'adaptaven al context local.

Les tribus urbanes i les teories postsubculturals.

Els estils juvenils espectaculars analitzats durant els 70 i primeres dècades dels 80, irrompen de cop a l'escena espanyola al final del franquisme i, aviat, vénen rebatejats amb un epítet nou que va arrelar ràpidament en els imaginaris del conjunt de la societat: tribus urbanes. Encara que els orígens del terme mereixerien un treball sociolingüístic i etimològic més profund, el seu ús es va generalitzar a mitjan anys 80, gràcies a la difusió que en van fer els mitjans de comunicació. De totes maneres, sembla clar que aquesta definició va tenir força èxit ja que va ser utilitzada com a denominació periodística, com a referent d'estigma utilitzat per les forces de l'ordre (a finals dels 80 es va crear la Brigada Tribus Urbanes) i com a concepte teòric més o menys dens. És a dir, es tracta d'una definició verbal que pretén ser al mateix temps *paraula*, denominació lingüística, *cosa* com el que aquesta definició designa, i *concepte* és a dir l'ús de paraules per comprendre la naturalesa de les coses (Machado 2004, Scandroglio 2004).

Aquesta polisèmia es va traslladar més tard a la literatura acadèmica, fins que aquesta expressió va començar a ser utilitzada pels mateixos joves dins del seu argot quotidià. Les primeres referències al terme que es troben en la literatura científica espanyola (Feixa 1988, Barruti 1990) fan al·lusió als riscos que comporta aquesta polisèmia, que va ressorgir quan l'ús acadèmic es va generalitzar a partir de mitjan anys 90. La identificació entre paraules i coses es deu a la publicació el 1990 del llibre *El tiempo de las tribus*, del sociòleg francès Michel Maffesoli (la versió francesa del qual s'havia publicat el 1988). L'autor es referia teòricament a un procés de tribalització de la societat postmoderna, però poc tenia a veure amb la joventut i menys amb el terme 'tribus urbanes'. D'una banda, la recepció del llibre a Espanya té en aquells moments, efectes positius perquè impulsa una discussió conceptual

sobre les cultures juvenils, de l'altra però, alguns autors comencen a aplicar acríticament els conceptes de Maffesoli i la idea metafòrica de tribus de la societat postmoderna es transforma en un concepte substancial que arriba a definir els grups de joves.

El Instituto de Sociologia Aplicada de Madrid, el 1995 dedica un monogràfic a l'anàlisi de les tribus urbanes a l'Estat espanyol. Cal destacar a la primera part del monogràfic, un interessant article de Maria Teresa Adán Revilla que analitza els processos de construcció de la identitat dels grups juvenils relacionats amb el futbol, mitjançant les seves experiències de camp en tres contextos diferents: Anglaterra, Itàlia i Madrid. Resulta molt interessant el concepte de ritual "d'agressió" que regularitza i marca les pautes de les accions violentes entre *hooligans* rivals. (Adán 1995: 72).

A la segona part, un article de Manel Delgado que analitza els moviments dels *grafiteros* i del *hip-hop* a Barcelona. Segons l'antropòleg, els *grafiteros* i l'Ajuntament de Barcelona apliquen unes estratègies semblants envers la seva ciutat: volen convertir-la en un mirall que reflecteixi els seus propis universos simbòlics. El narcisisme de les microcultures juvenils s'ha de situar en el més ampli marc del narcisisme que domina l'ordre del món sencer (Delgado 1995: 87). La compilació d'aquest monogràfic va despertar de fet l'atenció científica cap a les cultures juvenils, però no sempre amb resultats interessants.

Durant els anys noranta es publiquen diferents llibres divulgatius sobre aquest nou fenomen emergent (Costa, Pérez, Tropea 1996;) que contribueixen a la difusió d'estigmes i tòpics sense aportar ni dades ni anàlisis profundes ni serioses. Aquests tipus d'anàlisis es fonamenten i se situen dins d'una mirada dicotòmica de la societat entre natura i cultura, organitza les idees envers els fenòmens socials, com ara entre normalitat i desviació, pràctiques morals i amorals, cossos normals i anormals:

El adolescente abandona la familia y se une al grupo de iguales. Para un adolescente normal, esta desvinculación no supone una ruptura total con los padres. (...) Pero, el estudio sobre un número considerable de casos, nos lleva a la conclusión de que en la mayoría de los skinheads, el padre no "existe" (bien a causa de su muerte, del divorcio, del desentendimiento o de su propia debilidad psicológica). (...) Por otra parte, suele constatarse una madre, psicológicamente depauperada por el abandono virtual o real del marido (Aguirre, Rodríguez 1998: 135).

Su alimentación es mala y hasta malsana, fruto de pequeños hurtos y de comida de tiendas y restaurantes. Salvo estos desperdicios, casi nunca es cocinada. El sexo es, entre los punkis, un tanto devaluado. Por una parte, la mujer se viste y representa el papel de "puta barata", con ropa y maquillaje de un sexy exagerado y grotesco; por otro lado, los varones punkis muestran un escepticismo sexual, tal vez ocultando su tensión interior (Aguirre, Rodríguez 1998: 167).

D'una definició homogènia i estancada de la idea de tribus urbanes cal reflexionar, en aquest context, sobre altres propostes que aviat es transformen en una referència pels estudis culturals actuals sobre joventut. Durant els anys noranta van ser fonamentals les recerques en l'àmbit nacional i internacional, per Carles Feixa (1998), que amb el seu ja clàssic llibre *De Jóvenes, Bandas y Tribus* acaba de consolidar el camp d'estudi en el marc de les ciències socials a Catalunya.

En un sentido amplio, las culturas juveniles se refieren a la manera en que las experiencias sociales de los jóvenes son expresadas colectivamente mediante la construcción de estilos de vida distintivos, localizados fundamentalmente en el tiempo libre, o en espacios intersticiales de la vida institucional. En un sentido más restringido, definen la aparición de “microsociedades juveniles”, con grados significativos de autonomía respecto de las “instituciones adultas”, que se dotan de espacios y tiempos específicos (...) (Feixa 1998: 5).

Tornant a l'àmbit internacional, els anys 90 i la primera dècada del segle XXI representen un moment de reflexió important per als investigadors i les investigadores de la joventut on es comença a qüestionar la validesa del mateix concepte de subcultura. Aquest concepte s'havia tornat massa estàtic i homogeni per analitzar les identitats culturals dels joves del nou mil·lenni que en canvi es representaven segons pràctiques culturals híbrides i transitòries (Polhemus 1996; Muggleton 1997; Muggleton, Weinzierl 2003).

El 2001 es va organitzar un congrés a Viena sobre els estudis postsubculturals que pretenia fixar els elements clau d'aquest corrent que es va començar a debatre a finals dels vuitanta i durant els noranta (Polhemus 1996; Muggleton 1997). La idea era promoure tota una nova sèrie de *working papers* per arribar a construir un nou camp d'estudis. Segons els investigadors postsubculturals, aquella qualitat intrínseca amb què es definien les subcultures juvenils com a potencialment resistents sense la necessitat d'un posicionament ideològic clar i contundent era una mera il·lusió (Muggleton, Weinzierl 2003: 5) i calien models interpretatius molt més flexibles per entendre les realitats juvenils de la postmodernitat. Cal superar, per tant, les definicions de subcultura i contracultura per trobar nous models interpretatius amb els quals descriure les cultures juvenils. Sara Thornton (1995) proposa parlar de *club culture*, que centraria l'atenció en com els joves poden triar tastar consums diferents entre les propostes globals del *mainstream* i les més *underground* en espais locals específics. La cultura del club és transitòria ja que es refereix a unes experiències concretes viscudes en un espai i un temps determinat. La identitat cultural per tant, ja no és fixa ni estable ni determinant i els nois i les noies poden expressar-ne de diferents segons el context en qualque es troben. Mentre que el

model subcultural presentava un dualisme orgànic entre formes culturals de resistència i rebel·lió autèntiques i formes culturals hegemòniques basades en el consum com a formes d'adaptació, el model postsubcultural permet pensar en els fenòmens juvenils d'una manera més dinàmica i interpretar la creativitat o la passivitat que es dona en qualsevol forma de consum que es generi tant en un circuit comercial com en un *underground* (Thornton 1995).

Altres elements importants sobre què es basa la remodelació teòrica dels estudis culturals és la recuperació de la subjectivitat i del paper de les experiències personals dels individus. Als estudis publicats a la Península durant les últimes dècades es reflecteix la vitalitat dels debats internacionals sobre com pensar, descriure i interpretar les cultures juvenils. A partir de l'any 2000 es publiquen a l'Estat espanyol força més estudis sobre cultures juvenils que els publicats durant les dècades anteriors i a tot això contribueixen diferents factors (Feixa, Porzio 2004). Per començar, la globalització dels moviments juvenils que poden intercanviar símbols però també pràctiques a nivell internacional gràcies a la popularització dels usos de la xarxa internet i a la mediatització dels fenòmens. Després, l'aparició d'una nova generació d'investigadores i investigadors que estudien les cultures juvenils submergits en coneixements acadèmics però també en experiències personals i biogràfiques, i on l'aspecte més innovador és incorporar les experiències personals en els marcs teòrics i metodològics. Finalment, la institucionalització de la recerca en el camp de la joventut com ara la creació d'observatoris i centres de recerca especialitzats en el tema en qüestió.

Migració i organitzacions juvenils: els nous reptes

El paper de l'etnicitat dins dels grups juvenils sempre ha sigut un dels elements estructurals fonamentals a l'hora de pensar en la creació, difusió i arrelament dels mateixos grups en contextos locals. L'Escola de Chicago, de la qual ja s'ha parlat al principi d'aquest article, es fonamenta al voltant del concepte i/o model de *street gang*. Les 'bandes' es desenvolupen durant el creixement urbanístic de la societat nord-americana en el sí de comunitats d'origen migrant com la italiana, la hispana i l'afroamericana i es poden pensar com a intents de recuperar aquells elements que caracteritzaven les identitats culturals i les pràctiques dels seus pares i dels seus avis als països d'origen. En altres paraules, parlem de processos de recuperació màgica de la identitat ètnica originària per part de les "segones i terceres" generacions d'immigrants (Feixa 2006). Les *gangs*, sobre les quals es basen les etnografies clàssiques de l'Escola de Chicago

(Thrasher 1926, Whyte 1943) tenien una forta vinculació amb el territori, una cohesió interna important i estaven formades principalment per nois. Aquest corrent determina i marca el desenvolupament posterior dels estudis sobre *street gangs* a Nord-Amèrica. Encara que es tenen en compte formes de sociabilitat menys territorials i homogènies, es continua estudiant aquests grups des d'una vessant criminològica i se centra només en els seus aspectes delictius (Klein 1995, Klein et al. 2001, Hagedorn, 2007). Els estudis sobre les *gangs* impulsen també el naixement de *The Eurogang Project*, que és una xarxa d'investigadors europeus i nord-americans que es dediquen en els seus contextos locals a estudiar les bandes enteses com a organitzacions violentes i delictives, i en l'àmbit global intercanvien coneixements generant models teòrics i metodològics comparatius a través de l'elaboració de projectes de recerca (o orientacions sobre les línies prioritàries de recerca per portar a terme en els contextos locals) i l'organització de congressos, seminaris i publicacions conjuntes principalment. En línies generals, es pot afirmar que aquest tipus de mirada analítica és la que predomina a la literatura internacional sobre les *street gangs*. Sempre als EUA trobem aportacions força interessants per part d'investigadors que han analitzats aquests grups des d'una vessant sociopolítica (Brotherton, Barrios 2004; Kontos, Brotherton, Barrios 2003). Luís Barrios y David Brotherton proposen el concepte de *street organizations* per desvincular aquests grups de la visió criminològica i per incidir en els objectius socials de les organitzacions, com per exemple complir funcions de grups d'ajuda mútua i canals de solidaritat per als seus membres.

A group formed largely by youth and adults of marginalized social class which aims to provide its members with resistant identity, an opportunity to be individually and collectively empowered, a voice to speak back to and challenge the dominant culture, a refuge from the stresses and strains of barrio or ghetto life, and spiritual enclave within which its own sacred rituals can be generated and practiced. (Brotherton, Barrios 2004: 23)

Segons aquests investigadors, els *latin kings* serien moviments de resistència perquè creen una cosmovisió alternativa a la dominant que els ofereix la possibilitat de lluitar contra la subordinació de tota la comunitat llatina als EUA. Creen pràctiques culturals alternatives amb què lluitar simbòlicament contra la discriminació i l'explotació a què la societat nord-americana hegemònica els sotmet com a col·lectiu. Resulta interessant reflexionar sobre aquests grups com a espais físics i simbòlics des d'on experimentar pràctiques de sociabilitat i de representació d'identitats culturals com a joves i com a migrants al país d'acollida (Feixa, Porzio, Recio 2006). Segons Luca Queirolo Palmas, que contribueix amb un article en aquest dossier, aquestes organitzacions tenen la finalitat

d'obviar la solitud que pateixen com a nous i n'inguts i: "se inventan un espacio para conseguir afecto, solidaridad, identidad, dignidad y respeto." (Queirolo Palmas, 2008: 114).

Mauro Cerbino, antropòleg de la FLACSO⁴ de Quito, posa èmfasi en la marginalitat i l'exclusió social a la que estan subjectes els joves amb pocs recursos econòmics a l'Equador. L'estat se n'ha oblidat i els ha abandonat. Segons Cerbino, la *Nación* representa una comunitat imaginada que ofereix als seus membres protecció social i tot allò que globalment un estat hauria de garantir (Cerbino, Rodríguez 2008). Ara, un dels aspectes interessants en aquestes propostes d'anàlisi és els que incideixen en la definició d'organització, ja que ofereix un nou model de grup juvenil força diferent de les cultures juvenils o dels moviments socials autòctons. El que defineix notablement la diferència entre una organització de carrer i les cultura juvenil, són els processos d'institucionalització del poder que marquen el funcionament pràctic i ritual del grup i la seva pròpia definició. Una organització de carrer té una estructura complexa i es fonamenta a través de normes escrites i orals que cal aprendre i complir per poder estar a dins del grup, i objectius definits que cal perseguir per ser un bon *hermanito* i una bona *hermanita* (Porzio, 2009). Un altre aspecte que diferencia una organització de carrer d'una cultura juvenil és l'espiritualitat i tots els aspectes rituals que s'hi vinculen. Segons Luís Barrios (2004, 2008) aquesta espiritualitat és una de les estratègies de resistència que el grup posa en marxa com a experiència d'empoderament a dins dels contextos transnacionals, és a dir, el sistema espiritual de grup, que és igual pel que fa símbols i les pràctiques, tindria efectes i manifestacions diferents segons els contextos i les estratègies necessàries per tal de incidir en la transformació del sistema d'opressió, a què estan subjectes els nois i les noies de les *naciones*

Un altre focus d'estudi important que cal mencionar és a Llatinoamèrica. S'hi ha desenvolupat una branca important dels Estudis Culturals, tant pel que fa a investigadors i investigadores llatinoamericans que fan recerca als propis països, com per exemple al colombià Jesús Martín Barbero, que treballa sobre la comunicació i els mitjans de comunicació (1987), entre altres temes, o Néstor García Canclini que pensa en les transformacions de les identitats, híbrides i desterritorialitzades, com a estratègies indispensables per ser i estar al nou mil·lenni (1992) i/o el consum i la producció cultural, com a símbols però també com a productes de la indústria cultural globalitzada (2006). Al mateix temps, des dels països anglòfons, s'ha creat el *Latin American Cultural Studies*, com a àrea d'estudi per a investigadores i investigadors i/o per estudiants de grau i postgrau, que es dediquen a estudiar la cultura popular de

4 Facultades Latinoamericanas de Ciencias Sociales.

Centreamèrica i Sudamèrica (2004). L'interès a Llatinoamèrica pels Estudis Culturals va afavorir el naixement d'una corrent de recerca en temes de joventut que, des de fa gairebé dues dècades, genera produccions teòriques i empíriques interessantíssimes. La comunicòloga mexicana Rossana Reguillo reflexiona en diferents contextos sobre l'aproximació al concepte, o simplement a la idea, de joventut durant les últimes dècades i recupera les definicions que s'han empleat per parlar de la joventut i de les seves manifestacions culturals com ara subcultures i tribus urbanes. Reguillo allà, així com Feixa aquí, dóna suport i desenvolupa el concepte de cultures juvenils, ja que permet apropar-se als universos de les i els joves d'una manera més flexible i dóna peu a interpretacions sobre les identitats i les pràctiques culturals heterogènies i variables (2000). Al mateix temps, no deixa d'interessar-se pels itineraris biogràfics dels joves que es troben atrapats en contextos marginals, per culpa de la seva situació estructural com ara els *pandilleros* (1991; 2007).

Les *pandillas* són grups formats per un nombre de membres limitat que té una forta vinculació amb l'espai, ja que acostumen a apropiat-se d'un carrer o d'un xamfrà dels barris suburbans on viuen. Són maneres específiques de viure a la ciutat, per les pandilles el territori és sagrat i sovint causa de conflictes violents amb altres grups (Feixa, 2006). A dins del discurs èmic dels joves, la idea de *pandilla* acostuma a ser força negativa perquè s'identifica sovint amb l'exclusió social i amb l'ús de pràctiques violentes i delictives. Altres tipus d'organitzacions de carrer nascudes amb anterioritat als EUA, s'arrelen a Llatinoamèrica com a grups diferents i antagònics al model de les *pandillas: las naciones*.

Les *naciones* es poden definir com a metàfores de països sense estats, en altres paraules, les *naciones* estan formades per un conjunt de persones unides per una cosmovisió cultural (entre símbols i pràctiques) i no per un territori específic. De fet, els seus membres expliquen i descriuen les seves organitzacions com a transnacionals, és a dir, defensen la idea d'una *madre patria* amb qui diuen tenir contactes efectius i pràctics. Es diferencien de les pandilles per tenir una història i un mite de fundació, uns propòsits i uns objectius cap al progrés de la pròpia comunitat, unes normes i lleis i, una espiritualitat important basada en ritus sincrètics: catolicisme, religions evangèliques, indigenisme, etc. (Romaní et al 2009; Porzio 2009; 2012)

Actualment els estudis de joventut, nacionalment i internacionalment, representen un camp de recerca consolidat que permet plantejar debats interessants sobre conceptes i mètodes, com per exemple, els referents al rol de la classe social en el marc d'estils i cultures juvenils. Aquesta problemàtica representa l'argument central del primer article d'aquest dossier on Roger Martínez, a través d'una recerca empírica sobre els gustos musicals dels adolescents, demostra la necessitat de recuperar la classe social com a

variable determinant del consum i les afinitats musicals que s'expressen i es representen en estils, escenes i cultures juvenils. En el segon treball, Nadia Hakim presenta una interessant etnografia virtual sobre joves d'origen migrant que comparteixen un itinerari educatiu no exitós i el relatiu etiquetatge social i institucional com a perfil de fracàs escolar, on s'apunta a la permeabilitat entre les experiències de l'*online* i de l'*offline*. En altres paraules, es planteja que la distinció entre allò "digital" i allò "no digital" no és tan clara i que és un error assumir-la com a fet consumat i demostrat. A l'article de Hakim s'esbossa el tema del color de la pell com a element discriminatori i d'exclusió social que configura l'argument central de l'article de Luca Giliberti que es basa en una intensa i interessantíssima recerca etnogràfica sobre grups de joves dominicans en la perifèria barcelonina. En el cas que li pertoca analitza diferents imaginaris racials que agafen cos i visibilitat al voltant de la pell i de la "línia del color". La joventut d'origen migrant llatinoamericana continua sent la protagonista del següent article, on el sociòleg Luca Queirolo Palmas ens presenta un article etnogràfic sobre la construcció social del discurs de les anomenades bandes llatines per part dels mitjans de comunicació i altres agents socials que interactuen amb aquests grups. Sempre des del marc dels estudis dels processos migratoris de persones joves, Chiara Pagnotta i Francesca Lagomarsino focalitzen el tema sobre la qüestió del gènere i el cas dels embarassos adolescents. Les dues sociòlogues ens presenten els resultats d'una recerca qualitativa portada a terme amb noies llatinoamericanes residents a Gènova (Itàlia). La recerca s'enfoca en les maneres de percebre i interpretar la sexualitat per part d'aquestes noies i les implicacions identitàries i simbòliques que es generen i determinen processos d'ascensió i/o exclusió social. De l'estudi de la població migrada ens traslladem a Llatinoamèrica on l'antropòloga argentina Silvia Citro ens introdueix en la perspectiva teòrica i metodològica de l'estudi del cos, i sobretot del cos de persones joves. Citro ens presenta la seva brillant etnografia sobre joves dones indígenes *tobas* de Formosa a l'Argentina, i se centra en l'organització de grups de dansa cristiana a les esglésies indígenes de l'Evangelí. Según Citro aquestes pràctiques impulsen i generen noves formes d'empoderament arrelades als cossos i, per tant, representen experiències d'ascensió social. El cos i la seva presentació social també és l'enfocament teòric del següent article, que ens mou d'un continent a un altre, i aterra ara a l'Àfrica negra postcolonial. Alba Valenciano analitza com els processos de modernitat, impulsats per la societat del petroli i del consum a Guinea Equatorial, poden produir veritables processos de perpetuació de la tradició i reproduir així situacions d'exclusió social. Aquests processos marquen els cossos d'aquestes noies com a mercaderies de dones negres i pobres. Com a última contribució, l'etnografia de Laura Porzio sobre una nova cultura juvenil que apareix a Catalunya i a la resta de l'Estat a

principis del 2000 i que recrea estils existents al Japó i a altres països asiàtics. Les Lolitas proposen noves pràctiques per a la corporalitat centrades en la visualitat i les emocions viscudes, sentides i experimentades per noies i, en menor mesura, nois a la Catalunya del segle XXI.

Bibliografia

- ADAN, T. (1995) “Rituales de agresión en subculturas juveniles urbanas: ‘Hooligans’, ‘Hinchas’ y ‘Ultras’”, *Cuadernos de Realidades Sociales* 45-46, pp. 51-73.
- ADAN, T. (1996) *Ultras y Skinheads: la juventud visible*, Oviedo: Nobel.
- AGUIRRE, A. RODRÍGUEZ, M. (1998) *Skins, punkis, okupas y otras tribus urbanas*, Barcelona: Bardenas. 1987
- BARRIOS, L. (2008) “Los hijos e hijas de Mamá Tingo: Culturas juveniles y violencia, en un proyecto llamado Palenque.” in Cerbino, M. Barrios, L. (eds.) *Otras naciones. Jóvenes, transnacionalismo y exclusión*. Ecuador: FLACSO, pp. 165-198.
- BARRUTI, M. ET AL. (1993) [1990] *El món dels joves a Barcelona. Imatges i estils juvenils*, Barcelona: Ajuntament de Barcelona.
- BROTHERTON, D. BARRIOS, L. (2004) *The Almighty Latin King and Queen Nation. Street Politics and the Transformation of a New York City Gang*, New York: Columbia University Press.
- CASTILLO, J. (1968) “Los jóvenes y la sociedad de consumo”, *Revista del Instituto de la Juventud* 20: pp. 7-17.
- CERBINO, M. BARRIOS, L. (2008) *Otras naciones. Jóvenes, transnacionalismo y exclusión*. Ecuador: FLACSO.
- CERBINO, M. RODRÍGUEZ, A. (2008) “La Nación imaginada de los Latin Kings, mimetismo, colonialidad y transnacionalismo” in Cerbino, M. Barrios, L. (eds.). *Otras naciones. Jóvenes, transnacionalismo y exclusión*. Ecuador: FLACSO, pp. 41-74.
- CLARKE, J. (2006) “Style”, in Hall & Jefferson (eds.) *Resistance Through Rituals. Youth Subcultures in post-war Britain*, London: Hutchinson, pp. 147-161.
- COHEN, P. (1972) “Subcultural conflict and working class community”, *Working Papers in Cultural Studies* 2, pp. 5-51.
- COHEN, S. (2002) [1972] *Folks Devils and Moral Panics. The creations of the Mods and Rockers*, London: Routledge.
- COSTA, P.O. PÉREZ, J.M. TROPEA, F. (1996) *Tribus urbanas*, Barcelona: Paidós.

- DELGADO, M. (1995) “Cultura y Parodia. Las microculturas juveniles en Cataluña”, *Cuadernos de Realidades Sociales* 45-46, pp. 77-87.
- DÍEZ DEL RÍO, I. (1982) “La contracultura”, *Revista de Estudios de Juventud* 6: 101-132.
- FEIXA, C. (1988) *La tribu juvenil. Una aproximació transcultural a la juventud*, Torino: Edizioni l’Occhiello.
- FEIXA, C. (1998) *De jóvenes, bandas y tribus*, Barcelona: Ariel.
- FEIXA, C. PORZIO, L. (2004) *Las culturas juveniles en España. (1960-2003)*, Madrid: Instituto de la Juventud.
- FEIXA, C. (2006) “Perspectiva teòrica i metodològica” in Feixa, C. Porzio, L. Recio, C. *Jóvenes ‘latinos’ en Barcelona. Espacio público y cultura urbana*. Barcelona: Anthropos, pp. 15-38.
- FEIXA, C. (dir) PORZIO, L. RECIO, C. (coord.) 2006 *Jóvenes ‘latinos’ en Barcelona. Espacio público y cultura urbana*. Barcelona: Anthropos.
- IZQUIERDO, C. (1975) “La rebeldía juvenil”, *Revista del Instituto de la Juventud* 61, pp. 33-60.
- HAGERDON, J. M. (eds.) (2007) *Gangs in the global city: alternatives to traditional criminology*, Urbana: University of Illinois Press.
- HALL, S. (1904) *Adolescence: Its Psychology and its relations to Physiology, Sociology, Sex, Crime, Religion and Education*, New York: Appleton Century Crofts.
- HALL, S. JEFFERSON, T. (2006) [1976] *Resistance Through Rituals. Youth Subcultures in post-war Britain*, London: Hutchinson.
- HEBDIGE, N. (1979) *Subculture: The meaning of Style*. London: Methuen.
- KLEIN, M. (1995) *The American Street Gang. Its Nature, Prevalence and Control*, New York: Oxford University Press.
- KLEIN, M., et al. (2001) *The Eurogang Paradox. Street Gangs and Youth Groups in the U.S and Europe*, Dordrecht, Boston and London: Kluwer Academic Publishers.
- KONTOS, L. BROTHERTON, D. BARRIOS, L. (2003) *Gangs and Society. Alternative perspectives*, New York: Columbia University Press.
- MACHADO J., BLASS L.M. (eds) (2004) *Tribos Urbanas. Produção artística e identidades*, Lisboa: Imprensa Ciências Sociais.
- MAFFESOLI, M. (1990) *El tiempo de las tribus*, Barcelona: Icària.
- MARTÍN-BARBERO, J. (1987) *De los medios a las mediaciones*. México: Gustavo Gili.
- MEAD, M. (1985) [1928] *Adolescencia, sexo y cultura en Samoa*, Barcelona: Planeta.
- MONOD, J. (2002) [1968] *Los barjots. Ensayo de etnología de bandas de jóvenes*, Barcelona: Ariel.

- MUGGLETON, D (1997) "The Post-Subculturalist" in Redhead, D. Wynne, D. O'Connor, J. (eds.) *The Clubcultures Reader: Reading in Popular Cultural Studies*, Oxford: Blackwell, pp. 185-203.
- MUGGLETON, D. WEINZIERL, R. (2003) *The Post-Subcultures Reader*, Oxford: New York, Berg.
- GARCÍA CANCLINI, N. (1992) *Culturas híbridas. Estrategias para entrar y salir de la modernidad*. México: Grijalbo.
- GARCÍA CANCLINI, N. PIEDRAS FERIA, E. (2006) *Las industrias culturales y el desarrollo de México*, México: Siglo XXI.
- PARSON, T. (1972) [1942] "Age, and Sex in the Social Structure of the United States" in Manning, P. Truzzi, M. *Youth and Sociology*, New Jersey: Prentice-Hall.
- POLHEMUS, T. (1996) *Style Surfing: Wath to Wer in the 3rd Millennium*, London: Thames & Hudson..
- PORZIO, L. (2009) *Cos, biografia i cultures juvenils. Els estudis de cas dels skin-heads i dels latin Kings & queens a Catalunya*. Tarragona: DAFITS, URV, Tesis Doctoral.
- PORZIO, L. (2012) "El cuerpo entre la resistencia y la asimilación: Estrategias incorporadas e itinerario corporal de un *latin King*." in *Revista de Dialectología y Tradiciones Populares* vol. LXVII n°1, pp. 85-114.
- QUEIROLO PALMAS, L. (2008) "Etnografía de un mundo clandestino. Vida i política de la calle entre los jóvenes latinos en Italia." in Cerbino, M. Barrios, L. (ed) *Otras naciones. Jóvenes, transnacionalismo y exclusión*. Ecuador: FLACSO, pp. 113-131.
- REGUILLO, R. (1991) *En la calle otra vez. Las bandas juveniles. Identidad urbana y usos de la comunicación*, Guadalajara: Iteso.
- REGUILLO, R. (2000) *Emergencia de Culturas Juveniles. Estrategias del desencanto*, Buenos Aires: Norma.
- ROMANÍ, O. (1982) *Droga i subcultura. Una història cultural del 'haix' a Barcelona (1960-1980)*, Barcelona: Universitat de Barcelona, Tesis doctoral.
- ROMANÍ, O. (1983) *A tumba abierta. Autobiografía de un grifota*, Barcelona: Anagrama.
- SCANDROGLIO, B. (2004) *Violencia grupal juvenil: de la teoría del comportamiento planificado a la teoría de la identidad social*, Madrid, UAM, Tesis Doctoral.
- THORNTON, S. (1995) *Club Cultures. Music, Media and Subcultural Capital*, Cambridge: Wesleyan University Press.
- TRASHER, F. (1963) [1926] *The Gang. A Study of 1313 gangs in Chicago*, Chicago: University Press.

- WILLIS, P. (1977) *Learning to labor: how working class kids get working class jobs*, London: England Gower Publications.
- WILLIS, P. (1978) *Profane Culture*, London: Routledge and Kegan Paul.
- WILLIS, P. (1990) *Common Cultures. Symbolic work at play in the everyday cultures of the young*, Boulder: Westview Press.
- WHYTE, W.F. (1943) *Street Corner Society*, Chicago: Chicago University Press.